

DOI: 10.60940/Haide2025.14.11

JORDI MARTÍ FONT

Investigador independent
jordimartifont@gmail.com

JOSEP LLUNAS I LA LITERATURA OBRERISTA. L'ESTÈTICA ANARQUISTA EN ELS TEMPS DE LA RENAIXENÇA

JOSEP LLUNAS AND WORKERIST LITERATURE: THE ANARCHIST AESTHETIC IN THE AGE OF THE RENAIXENÇA

Resum:

Mentre la Renaixença construïa una poesia emmirallada en l'Edat Mitjana i convertia el lema dels Jocs Florals (Pàtria, Fe i Amor) en un resum temàtic de la poesia que confegien els autors del moviment romàntic català, un anarquista de Reus, Josep Lluнас i Pujals, teoritzava com havia de ser la literatura dels proletaris. Era un anarcocol·lectivista que tenia clar que la cultura i les seves múltiples expressions (de forma especial l'art i la literatura) eren part indispensables d'un moviment obrer que es definia com a anarquista i que volia fer una revolució intel·lectual i cultural que fes inevitable la revolució social que situava com a objectiu col·lectiu. Lluнас va expressar aquestes idees en diversos textos i discursos. Així, va crear els referents literaris que en facilitarien les formes en el «Pregó» de presentació del setmanari anarquista *La Tramontana*, deixant clar que calien formes populars per arribar a un públic ampli que havia d'entendre què se li deia; i va parlar del contingut d'aquesta proposta literària en el discurs d'obertura del I Certamen Socialista de Reus, el 12 de juliol de 1885; i en l'assaig «Literatura Obrerista», que serví de pròleg al llibre *Justo Vives* d'Anselmo Lorenzo. Lluнас teoritzà sobre una literatura anarquista de la qual formà part com a poeta i narrador, una literatura que va prendre com a mitjà de transmissió majoritari les pàgines de publicacions periòdiques i com a objectiu final la revolució i l'anarquia.

Paraules clau: Josep Lluнас — literatura obrerista — anarquisme — Renaixença — segle XIX

Abstract:

While the Renaissance was constructing a poetry mirrored in the Middle Ages and turning the motto of the Jocs Florals (Homeland, Faith and Love) into a thematic summary of the poetry that the authors of the Catalan Romantic movement were composing, an anarchist from Reus, Josep Lluнас i Pujals, theorized what the literature of the proletariat should be like. She was an anarcho-collectivist who was clear that culture and its multiple expressions (especially art and literature) were an indispensable part of a workers' movement that defined itself as anarchist and that wanted to make an intellectual and cultural revolution that would make the social revolution that it placed as a collective objective inevitable. Lluнас expressed these ideas in various texts and speeches. Thus, he created the literary references that would facilitate their forms in the "Pregó" of presentation of the anarchist weekly *La Tramontana*, making it clear that popular forms were needed to reach a wide audience that had to understand what was being said; and he spoke about the content of this literary proposal in the opening speech of the I Certamen Socialista de Reus, on July 12, 1885; and in the essay «Literatura Obrerista», which served as a prologue to the book *Justo Vives* by Anselmo Lorenzo. Lluнас theorized an anarchist literature of which he was a part as a poet and narrator, a literature that took the pages of periodicals as its main means of transmission and revolution and anarchy as its final objective.

Key words: Josep Lluнас — Workers' Literature — anarchism — Renaissance — 19th Century

Introducció

El 22 de setembre de 1878, a la pàgina 2 de *Lo Nunci* hi apareixia el poema «Òptica», els primers versos impresos i signats per Joan Maragall Gorina. *Lo Nunci* era una publicació republicana que feia servir la sàtira i l'humor com a base de la literatura que publicava, dirigida en diverses èpoques per Josep Feliu i Codina i per Conrad Roure, que hi van publicar textos seus i d'altres autors com Frederic Soler, Apeles Mestres, Lleó Fontova, Robert Robert, Pelagi Briz i el mateix Maragall.

Signades com a Joan Maragall Gorina, el poeta hi publicarà composicions com «A n'ella», el 12 de gener de 1879; o «Lo barret de copa», el 9 de febrer de 1879. I amb l'acrònim *Jo-Ma-Go*, poemes com «Los Reis», l'11 de gener de 1880, o «Cançó nihilista», que va aparèixer al número 139 de la publicació. Segons Glòria Casals, poemes com «Los reis» i «Cançó nihilista» «no insinuen en cap moment que s'estigui formant un poeta. Trasllueixen, a tot estirar, un individu rebel, de tendència anarquitzant, defensor del nihilisme i propens a riure's del mort i del qui el vetlla capaç, això sí, de posar aquestes idees per escrit, en ratlles curtes que rimin entre elles» (9).

Ara bé, aquests poemes «poc poètics» responen a una forma d'escriure i, sobretot, de publicar que trobem durant tot el segle XIX català, si bé d'una forma més intensa a partir dels anys setanta i que ha estat poc estudiada malgrat ser una de les estètiques consumides de forma majoritària entre el públic lector català. Sovint, a aquesta literatura, caracteritzada tant per la forma com pel contingut, l'hem anomenat nova literatura popular.

Dins d'aquesta nova literatura popular, l'estètica republicana en què podríem situar *Lo Nunci* encara ha estat mínimament estudiada, però continua essent una perfecta desconeguda l'estètica que va agrupar desenes d'autors i autores que formaven part o bé escrivien per a l'alliberament de la classe obrera catalana que, des del 1870, en el Congrés Obrer de Barcelona, es va definir com a anarquista.

Aquest treball intentarà mostrar les teoritzacions que el poeta, narrador, ciclista, tramviare, periodista de combat, periodista d'esports, cantant d'òpera, gimnasta, sindicalista i anarquista Josep Lluнас i Pujals va desenvolupar en el darrer terç del segle XIX amb la denominació de literatura obrerista.

Un discurs amb molt de suc

El 12 de juliol de 1885, al Teatre Principal de Reus, Josep Lluнас esperava a fer el discurs d'obertura del I Certamen Socialista. Abans d'ell i després d'aconseguir una mica d'atenció i silenci, havia parlat el regidor Pere Nolasc Gay (Olesti 315), qui havia declarat obert el Certamen amb un «hàbil discurs de conservador condescendent» (Santassagna 238). Tot i ser en aquell moment un polític més aviat poc progressista, en la seva joventut Gay havia participat en la col·lecta per fer possible la construcció de l'Ictineu de Narcís Monturiol.

El teatre estava guarnit per a l'ocasió amb plafons que mostraven noms de «reformadors socials més o menys distingits», alguns d'ells membres de la Comuna de París i altres destacats pensadors. La majoria eren de color vermell i reproduïen els noms de Plató, T. More, Kropotkin, Reclus, Campanella, Bakunin, Proudhon, Fourier, Babeuf, Malon, Owen, Marx, Fanelli, Farga, Cabet, Saint-Simon, Albarra-cín, Costa, Viñas, J. Most, Lassalle, Blanqui i Coubert («Certamen»).

A la taula presidencial, a banda de Gay i Llunas, que hi era com a delegat de la Comissió d'Instrucció del Centre d'Amics de Reus, hi seia el tipògraf també anarquista Eudald Canibell (Vicente), que feia les funcions de secretari del jurat, i un delegat del Centre d'Amics, el grup organitzador de la jornada.

La festa havia començat a dos quarts de nou del matí amb una manifestació cívica pels carrers de la ciutat amb els penons del Centre d'Amics, la junta de l'entitat; un penó portat per infants en què es llegia «Paso al Progreso»; un de les Classes Obreres de Reus, portat per treballadors locals; un altre de la Societat La Regeneradora de Vila-seca, envoltat de pagesos d'aquella localitat; un estendard que duïen els tres obrers que feia més temps que estaven associats en què es podia llegir el lema de Clavé «Instruíos y seréis libres»; i un altre estendard del Centre d'Amics, amb una banda de música que seguia la multitud. Els obrers presents al Teatre Principal pertanyien a sindicats de serrallers, boters, pellaires, tintorers, teixidors de seda o paletes, i pagesos, i es trobaven allí per participar en la festa i conèixer les obres guanyadores del certamen literari.

A Llunas li havia arribat el torn de parlar i es va treure unes quartilles de la butxaca. Després d'una intensa campanya propagandística a la premsa obrera i d'estendre la convocatòria a personalitats socialistes de tots els països on el moviment estava desenvolupat, s'havia convocat la festa de lliurament de premis el dia 18 de març, per commemorar els fets de la Comuna de París. La data, però, es va haver de canviar per les peticions rebudes per tal d'allargar el termini d'admissió dels treballs. Així, finalment, es va triar el 14 de juliol, aniversari de la presa de la Bastilla. La temàtica revolucionària francesa marcava el calendari.

Llunas s'aixecà amb les quartilles a la mà. Dret dalt de l'escenari, es va preparar per llençar la veu de tro que tenia i llegir el discurs que pacientment havia confegit en els darrers dies. El que havia de dir no era nou, perquè ho havia explicat per activa i per passiva a qui l'havia volgut escoltar un dia o altre. El que era nou era l'acte en què s'emmarcava, el lloc on es trobava i l'auditori que tenia al davant. Com sempre, va parlar en català i en el seu discurs va desenvolupar, per primer cop i de manera extensa, les seves idees al voltant de la que posteriorment va batejar com a «literatura obrerista».

Discurs d'obertura del I Certamen Socialista de Reus, 1885

El discurs d'obertura del I Certamen Socialista és un dels tres textos en què Josep Llunas construí la seva proposta d'estètica anarquista en la literatura catalana del XIX. El segon és el pròleg a la novel·la *Justo Vives*, obra d'Anselmo Lorenzo, que porta el nom amb què batejà la proposta: «literatura obreris-

ta» i que va publicar el 1893; i després tenim el «Pregó» de *La Tramontana*, cronològicament anterior ja que és de 1881, en què es presentava la que seria la publicació anarquista de més durada a l'Estat en tot el segle XIX, escrita totalment en català. En el «Pregó», Lluнас marca la forma que havia de tenir la seva revista i alhora la poesia i la literatura en general que ell hi publicaria, amantit tot amb una àmplia enumeració dels seus referents literaris populars. En canvi, en el pròleg a Lorenzo, molt més extens, l'anarquista reusenc defineix què era i què havia de ser la que ell qualificava com a «literatura obrerista».

Mirem ara el discurs d'obertura del I Certamen Socialista, que començava amb la justificació del Certamen, que no era altra que tractar la qüestió social «en les festes científiques, artístiques i literàries» («Discurs» 11). Visualitzar la qüestió social en l'àmbit intel·lectual era bàsic per a Lluнас, que situava la qüestió social al capdavant de les seves prioritats. Alhora, una idea central del seu pensament acompanyava aquests primers paràgrafs: la ferma convicció que la qüestió social «no pertany a una classe, no pertany a un partit, ni tampoc és el problema d'un poble, província, ni nació; no tal: és un problema que afecta tota la humanitat» (11).

Tot i aquesta afirmació que amplia l'àmbit d'interès a totes les classes i països, Lluнас té ben clar que és la classe obrera la més perjudicada per l'explotació que pateix i pretén tractar el tema per solucionar-lo i, per tant, per arribar a l'emancipació, des de dos àmbits: el científic i el social:

En el científic, perquè tothom conegui les causes que produeixen aquest malestar que sentim i en la pràctica, per adoptar els medis que la ciència i la filosofia aconsellen, a fi de combatre allò injust i establir la societat sobre els principis de la igualtat, la fraternitat i la justícia. (11)

Per il·lustrar la lluita intel·lectual que proposa, Lluнас cita un dels pensadors i periodistes que va influir en els moviments populars que van confluïr en la Revolució de 1868, Emilio Castelar, que va acabar sent president de l'Executiu de la I República. Amb Castelar coincideix Lluнас en l'afirmació que els drets que demanen per a la seva classe no són nous ni invents d'aquell moment sinó que ja els tenien i els han estat robats; per tant, diu Lluнас, «volem conquerir-los. Ens pertanyen i no hi renunciem» (11).

La realització d'un certamen literari com aquest, que havien organitzat empresos per les circumstàncies i en què estaven participant, es considerava, per tant, un pas més en el camí emancipador que abans ja havia fet parada en l'associacionisme, amb la constitució d'associacions obreres com la FTRE i en la premsa, amb la mateixa creació de *La Tramontana* (Martí, 2022) i de moltes altres capçaleres obreres i populars.

La voluntat de crear una literatura i un art propis està en el fons del pensament de Lluнас i és la intenció última de la celebració d'aquest Certamen Socialista. Però quines característiques hauria de tenir aquesta literatura i aquest art resultant de l'arribada de la nova classe al món de la creació? Després d'afirmar que «abans tot era bo quan estava posat en termes poètics, ampuloses i falsos,

quan s'enganyava la imaginació i l'enteniment del lector amb el gènere denominat romanticisme» (12), Llunas opta per defensar en aquest discurs el que ell anomena «realisme o naturalisme» que:

[...] s'accontenta per ara pintant un sol tipus o com a molt dos o tres caràcters amb tota la seva vulgaritat, amb tots sons defectes: són anatomies literàries que pretenen estar rublertas de fisiologia i en elles es procura que el lector se penetri de l'observació fins a un extrem repulsiu més de quatre vegades. (12)

Com a autors capdavanters per seguir, tot i que afirma que n'hi ha «cent més», en cita dos: Alphonse Daudet i Émile Zola. Sorprèn que ajunti Zola (pare del naturalisme que intenta amb les seves obres exposar les parts més dures de la realitat social més sòrdida) amb Daudet (autor costumista ben allunyat de la visió objectiva de la realitat del primer); però si tenim en compte la visió sempre inclusiva i donada a la suma que porta sovint Llunas a unir pensaments polítics i socials que en principi no comparteixen pràcticament res, potser no resulta tan difícil d'entendre. Això si és que realment en coneixia l'obra, una dada que no podem corroborar al cent per cent.

Fet aquest apunt, continua amb l'objecte del seu discurs, que no és altre que dotar la classe obrera d'un art i d'una literatura que siguin emancipadores. Per a això, pensa que cal que un i altra tinguin un motiu, un objectiu. Ho exemplifica amb el *Quixot*, un llibre escrit «a l'escalf d'un sentiment repulsiu envers els llibres de cavalleria» (13) i, amb multitud de creacions artístiques més, com *La Marsellesa*, en què «sempre hi trobareu la passió o el sentiment de l'home productor al servei d'un ideal» (11). Aquest ideal, tanmateix, ja no està present enlloc, ni en literatura ni en el món de l'art, mancats de força perquè no gaudeixen d'allò que els podria donar l'empenta necessària per tenir l'interès mínim de què gaudeix un moviment puixant. Així:

Avui les exposicions artístiques, siguin a París, Nova York, Roma, Madrid o Barcelona o ja se celebrin en poblacions d'ordre molt secundari, no ofereixen cap interès pel que expressen les obres que hi concorren. El seu atractiu es condensa en la bona execució i prou. Ni els artistes pensen, ni deuen pensar gens els que els compren les seves produccions. (13)

Amb una classe dominant que camina cap a la decadència, esgotada i sense ideals per donar vigor a les obres artístiques i literàries que consumeix, Llunas proposarà un art social, creat des de la necessitat d'instrucció i d'alliberament com a única possibilitat per dotar d'ànima la creació i afirmarà que «La classe mitjana ja no té ideals, almenys positius» (13). Fet i fet:

També va trobar-se com avui nosaltres. Després més instruïda, més poderosa, trobà fins suport entre els individus de la classe noble a la que volien derrocar, i en la famosa Revolució francesa, trobareu exemples com el marquès de Mirabeau, que apartant-se de la seva classe, ja degradada i envilida, veient-la despulada de tota idea generosa, ell posà son talent i hisenda al servei de la causa revolucionària del seu temps. (13)

La classe obrera i les seves reivindicacions, les seves lluites i inquietuds són els elements que posa sobre la taula Llunas per omplir d'«ideals» les obres d'art dels creadors del seu moment, ja que:

Decididament, una classe com la nostra, amb ideals i aspiracions pot proporcionar a tot un món d'artistes, i literats, motius abundants per lluir son ingeni, per eternitzar el seu nom i les seves obres, soterrant per a sempre l'organització caduca actual. (13)

La confiança de Lluнас en les individualitats artístiques professionals d'altres estaments socials que, veient la degradació dels ideals de la pròpia classe, fessin cap a les seves propostes estètiques apareix aquí amb l'exemple de Mirabeau. Coincideix en aquesta visió amb Bakunin, que parla de grans individualitats artístiques que cal incorporar al procés revolucionari, més que no pas amb Kropotkin, que defensava la conversió de tots els individus en artistes, una opció que Lluнас defensarà només quan vegi que els artistes i els creadors del moment no segueixen les seves propostes malgrat que els ho faci saber de totes les maneres possibles. En certa manera, doncs, Lluнас recorrerà a la idea de posar la literatura popular en el centre de la literatura obrerista un cop s'hagi adonat que els literats burgesos no hi mostren l'interès que ell esperava despertar-los o que hi fan aportacions de manera escadussera i com a excepcions anecdòtiques.

En el mateix discurs, l'autor assenyala la via kropotkiniana quan afirma que els obrers han de convertir-se en actors de la creació literària i artística, i com a exemple que aquest és un procés imparabile es refereix a individualitats que, segons ell, ja ho han assolit:

La classe treballadora present no deixa de veure aquestes coses. Està avui en poques condicions materials i intel·lectuals per emprendre una tasca com la que s'indica, però ja té allò principal: idea bona, i voluntat ferma.

Ja comencen, no obstant, a comptar-se individualitats que despunten. Ja comencen a brotar escriptors als quals seguiran d'altres i artistes que van sembrant la llavor. Qui pot dubtar que tot això anirà creixent? (14)

Lluнас no dubta que aquest moviment creixerà i, per això, llança una crida en la part final del seu discurs. Hi exposa amb claredat que ho tenen tot perquè floreixi la literatura obrerista i que el que ha de venir vindrà.

Però, tot i estar mancats d'aquestes condicions objectives per tal de saber conrear tasques intel·lectuals i artístiques, seran un cop més la voluntat i les idees les que mouran les coses:

Així són les idees. Una vegada s'ha sembrat la llavor, si aquesta ha tret brotada, arrelarà i serà ufanosa, no en dubteu!, sobretot si el terreny és ben abonat, i a fe que ho és el nostre!, abonat amb la sang derramada en totes les èpoques en defensa d'ideals sempre generosos, regant-los constantment amb la suor de nostre front. (14)

El Certamen Socialista era conseqüència d'un altre certamen organitzat dos anys abans al Centre de Lectura de Reus, quan aquella entitat va convocar un concurs literari per celebrar l'arribada del ferrocarril directe de Barcelona a Madrid a la ciutat. *La Tramontana* se n'havia fet ressò («Centro» 1) explicant en el seu moment que el Centre d'Amics de Reus hi havia aportat un premi consistent en un hemisferi

de plata per a l'autor del millor treball sobre el tema «Organització i aspiracions de la Federació de Treballadors de la Regió Espanyola». El jurat, presidit per Antoni de Bofarull, va decidir declarar desert el premi, malgrat que s'hi van presentar diverses obres i només hi va rebre una menció honorífica un treball presentat pel mateix Llunas. Davant del no atorgament de l'únic premi dedicat a la temàtica social («Ventadas»^a 3) del Certamen, el Centre d'Amics no restà quiet («Ventadas»^b 3) i el 8 d'agost de 1884 va fer pública la convocatòria del que seria conegut com a l Certamen Socialista. *La Tramontana* ho va explicar referint-se a les opcions que havien pres els membres del jurat respecte a l'atorgament del premi i, en certa manera, com a resposta a aquest jurat:

Com se sapigué luego que el Jurat quedà dividit en aquesta qüestió, votant tres individus en pro de l'adjudicació del premi i els cinc o sis restants en contra, i donant-se a més la casualitat de ser reaccionaris los que no volien que es premiés res i liberals los que sí [...] nasqué la idea d'un certamen purament Socialista, que acabà per acollir amb entusiasme lo Centre d'Amics i les classes obreres totes de Reus. («Certamen»)

Al Certamen Socialista i després del discurs d'obertura, prengué la paraula Eudald Canibell el qual, com a secretari de la Comissió Organitzadora, va llegir l'acta del jurat, i després es va passar al repartiment dels premis. La procedència dels autors guardonats –i els seus noms– deixava clara la importància que el certamen havia assolit dins del moviment obrer organitzat. Hi van rebre premis els treballs dels barcelonins Anselmo Lorenzo, Ramon Jaumar, Anton Carreras, Josep Llunas i Fernando Tarrida; de Léonie Rouzade (de Meudon, París); de J. C. Campos (de Nova York); dels madrilenys Juan Serrano Oteiza, Teobaldo Nieva i Ángel Vilallave; del gallec Ricardo Mella; i d'Angelina Vidal (de Lisboa). La majoria d'ells eren o esdevindrien primeres plomes dintre de la intel·lectualitat llibertària, la majoria amb inclinacions col·lectivistes, amb la qual cosa es pot afirmar que el certamen va unir alguns dels autors teòrics més importants de pensament anarquista del moment. Els accèssits se'ls emportaren autors no tan coneguts dintre del món obrer, de procedències també diverses com Manresa, València, Lugo, Sant Martí de Provençals, Lisboa i Reus.

Després d'un àpat que va ser qualificat de «modest dinar propi per obrers, si bé abundant i afectuós» (2), a les nou de la nit va començar una vetllada «artístico-literària» en què van prendre part alguns dels autors premiats i alguns socis del Centre d'Amics, així com membres del Jurat i altres escriptors i poetes. S'hi va llegir un fragment de l'obra *Garibaldi*, que feia referència a la presa de la Bastilla, fragments de treballs premiats i alguns trossos d'estudis socials. El poeta Cels Gomis hi va recitar el seu poema «La pàtria de l'home» i Emili Guanyavents, «Capitis Pena», contra la pena de mort, i «Demà».

En el mateix número de *La Tramontana* en què s'inclouïa la crònica de l'acte, s'explicava que, com a conseqüència de la calor que feia, a les onze ja havia començat el ball, que va durar fins a quarts d'una «i va fer que la concurrència fos nombrosíssima del sexe femení, al qual tant convenen actes que l'arrenquin de les preocupacions socials i religioses que tant el degraden» (2). En tant, deduïm que en els actes anteriors la participació de dones no devia ser tan gran, tal com entre els guardonats, ja que el Certamen només va distingir el treball d'una dona, Angelina Vidal, que hi va guanyar un premi i un dels accèssits. Dels treballs presentats, vint-i-quatre eren redactats en castellà, dos en francès, dos en portuguès i dos en català.

Si el Certamen Socialista havia obert un espai cultural important per al moviment anarquista, algunes de les publicacions que havien aparegut o sortirien en aquells moments al costat de *La Tramontana* marcarien apostes decidides i trencadores amb tot el que fins aleshores s'havia atrevit a produir el moviment anarquista. En són exemples clars *Acracia* i *El Productor*, la primera perquè volia «il·lustrar el socialismo militante» i fou un intent de construir una publicació teòrica majoritàriament anarcocol·lectivista; i el segon perquè maldava, tot i que sense èxit, per esdevenir diari: va sortir cada dia al 1887 fins al número 31 i va passar a ser setmanari.

El «Pregó» de presentació de *La Tramontana*

El «Pregó» de *La Tramontana* de 1881 és un text ben aclaridor sobre les intencions de Lluanas i els referents literaris i estètics que preveu per a la nova publicació que anuncia després dels dos intents fallits de *La Teula* i *La Teula Barcelonina*. Alhora, però, el «Pregó» ens serveix per entendre els referents populars que modelen i marquen l'estètica de la «literatura obrerista» i més concretament de la seva poesia.

Lluanas els busca al voltant de la literatura popular catalana del moment i sobretot dels textos que, escrits en català, circulaven entre els lectors i les lectores de la seva classe. A través d'ells podem arribar a fer-nos una idea aproximada sobre quina literatura llegien i quin imaginari compartia el públic a qui Lluanas volia adreçar la seva revista. Així, quan al «Pregó» Lluanas es refereix a la llengua catalana en què estarà escrita *La Tramontana*, exposa una sèrie d'autors i obres que aquests lectors ja coneixien. Lluanas hi parla de:

[...] la peça
o sainet en dues parts
de Saldoni i Margarida
en ombres tan popular;
i l'auca que ve a dar un curs
de la Història natural;
i el romanço de les modes
criticant an els gavatxs;
i el llibret tan divertit
de les cançons de Nadal
per cantar-se en los pessebres,
belenes en castellà;
i les llegendes tan cayas,
il·lustrades amb gravats,
que es publiquen a dos quartos
baix la forma de ventalls. («Pregó» 3)

El «sainet en dues parts» a què es refereix, anònim tot i que atribuït a Josep Robrenyo, va ser molt popular a Barcelona, però també a la resta de Catalunya, tant que molta gent en coneixia parts de memòria (Riba, 5); i, fins i tot, se'n va fer una versió «en ombres» per fer funcions a teatrets de ninots en cases particulars. Pel que fa al «romanço de les modes criticant an els gavatxs», es tracta d'un text antinapoleònic, obra també de Robrenyo (Molas, «Poesia» 84-87). L'autor va ser «un dels homes més populars de Catalunya, pels seus ideals constitucionals i liberals que defensava enfront l'absolutisme» (Solà 41) i alhora «va tenir una autèntica fòbia als invasors francesos i els fustigà en gran manera emprant un llenguatge popular a l'abast de la cultura primària de la societat d'aleshores» (41). La popularitat del *Sermó de les modes*, o *Sermó furiós de les modes*, venia pel fet que –en un moment en què el seu autor ja era reconegut entre una part important del possible públic lector– se'n feren tirades de 20.000 exemplars, una quantitat increïble a començaments del segle XIX, amb la qual cosa passà a ser «lectura obligada en la majoria de llars catalanes» (Solà 42).

L'auca, el llibret de cançons i el ventall són tres dels formats d'aquesta literatura popular del XIX, un tipus de literatura que rebia el nom de literatura de canya i cordill per com es venien els romanços, que en són una de les primeres manifestacions. Lluís Solà explica com:

Els venedors solien situar-se al costat d'una església, en les fires i en els mercats. Els romançaires clavaven un parell de claus a la paret o bé a dos arbres propers i hi lligaven un cordill del qual feien penjar els romanços. Per aguantar aquests cordills hi posaven unes canyes i aquestes «canyes» i aquests «cordills» han donat nom al tipus de literatura que contenien els fulls posats a la venda i que, generalment, consistia en cançons o cobles d'escàs valor literari, però molt del gust del poble. (35)

Així, doncs, tenim d'una banda, l'auca; de l'altra, el romanço; el llibret de cançons; i el ventall dibuixat i escrit amb una narració, en aquest cas llegendària, que afegits al sainet de teatre ens donen la majoria de les formes més utilitzades que pren aquest tipus de literatura.

Llunas continua el «Pregó» amb el record d'un autor i una obra que, en principi, no haurien de ser referent seu de cap de les maneres: Antoni Maria Claret i el seu *Catecisme de la doctrina cristiana*. El *Catecisme* va ser publicat el 1847 amb el subtítol «explicat i adaptat a la capacitat dels nois i noies i adornat amb moltes estampes» i això dona un possible indici per entendre la inclusió d'un doctrinari cristià en la carta de presentació d'una revista que serà coneguda pel seu anticlericalisme. Llunas parla d'una obra d'èxit en català i amb això n'hi hauria prou per haver-la inclòs en aquest llistat, però alhora continua la construcció d'un mapa referencial de les formes de la literatura popular que li interessin. En aquest cas, es tracta d'una obra doctrinal que és popularitzada a través de la forma que assumeix, amb la inclusió d'estampes i un text «adaptat a la capacitat dels nois i noies». Importa gaire si qui no entén el text doctrinal és un infant o un obrer poc llegit? No. Importa la intenció didàctica i de difusió. De fet, tal com diu Clara E. Lida:

Es curioso observar cómo el anarquismo incorpora giros religiosos al pensamiento laico y revolucionario. Esto se manifiesta profusamente en los «credos» y «evangelios» socialistas que se multiplican por entonces, aunque sus antecedentes sean muy anteriores. (370)

No importava el contingut de la doctrina de Claret, radicalment als antípodes del que Lluanas defensava, sinó el fet que fos en català i que tingués una forma popular que no era estranya a l'obrerisme. De fet, Bakunin, el 1865, ja havia publicat el seu *Catecisme revolucionari*, destinat als membres de l'organització precursora de l'Aliança de la Democràcia Socialista, i l'andalús Nicolás Alonso Marselau publicà el 1872, a la presó, *El evangelio del Obrero*.

No acaben aquí les referències populars del «Pregó», ja que el text continua amb un seguit de noms propis que en tots els casos formen part de la literatura popular del moment i també d'uns anys enrere:

La llengua que ha estat usada,
i sempre és nova i flamant,
per l'Ola-Vos, en Fornells,
l'Antonet, mossèn Serà,
en Venid caritativos,
l'Amàlia boja, en Xarau,
l'insigne Bernat Xinxola. (4)

Algunes d'aquestes referències acaben de situar el tipus de literatura que, en la forma, constitueix el referent en català de les classes populars, si més no en el moment de començar la publicació de *La Tramontana*. Lluanas parla de diversos personatges amb nom propi, entre els quals destaca Bernat Xinxola. Aquest és un personatge popular protagonista de l'aforisme «En Bernat Xinxola | que es tira pets a la cassola» i que havia esdevingut, com a conseqüència d'això, un sinònim de persona que expulsa gasos sovint a través de la frase «semblar un Bernat Xinxola». Xinxola, però, era molt més i Lluanas ho sabia, ja que també protagonitzava una auca amb vint-i-cinc imatges, obra del pintor i literat barceloní Modest Urgell, en què s'explicava la que era qualificada com la veritable història del personatge. L'auca deia que «fuster de professió, Xinxola va defensar Barcelona com a membre de la Junta Popular Directiva contra el setge d'Espartero, presidida per Joan Manuel Carsí i constituïda per menestrals (un sastre, un mistaire, etc.) el novembre de 1842» (Gomà). Un bon tancament pel que fins ara hem vist en aquest apartat. L'auca, una de les formes de literatura popular més celebrades i molt estesa, serveix en aquest cas per explicar la història d'un resistent davant del despotisme, tot i que el que popularment es recorda d'ell és el tema escatològic, que també era del gust de Lluanas, si tenim en compte alguns dels seus poemes d'entreteniment. Aplicat a la literatura popular que defensa el reusenc i que cita en aquest text, deduïm que el contingut havia de ser popular, fins i tot groller si calia; havia d'arribar amb claredat i al nivell que calgués perquè tothom ho entengués, sense renunciar, per això, als continguts socials, revolucionaris i, és clar, d'enfrontament al poder, per correspondre als models de la literatura obrerista.

«Literatura Obrerista»

Entre els textos que Josep Lluanas dedica a exposar com vol que sigui la literatura que els obrers o escriptors d'altres classes socials han d'escriure per contribuir a l'alliberament del proletariat, els temes

que aquesta ha de tractar i quines característiques han de tenir, n'hi ha un d'especialment destacat en què, a més, anomena aquesta producció literària. Aquest assaig de 1893 du el nom de «Literatura Obrerista» i serveix com a pròleg de la novel·la *Justo Vives*, obra del seu amic, en aquell moment, Anselmo Lorenzo.

Justo Vives és una novel·leta d'argument senzill en què un jove fuster es trasllada amb la seva mare a una ciutat, fugint del poble on va néixer, on la feina és tan escassa que no hi poden sobreviure. A la capital, coneix i passa a compartir les idees anarquistes, s'afilia a la societat obrera del seu ofici, rebutja el partit obrer en el qual li ofereixen d'entrar i acaba a la presó després d'un Primer de Maig. A ciutat, també coneix l'amor, que tampoc no serà fàcil, ja que s'enamora d'una noia anomenada Pepita, filla d'un burgès, pobra i òrfena ara, que havia estat seduïda i abandonada per un altre noi de la seva classe ja perduda i que malvivía en els mitjans obrers. Al final, el protagonista i la noia s'uneixen i inauguren el Registre Natural de la Societat de Fusters. Ella passa, així, a ser admesa i «elevada a la dignidad de proletaria, tanto por sus propias virtudes como por el amor del que va a ser su esposo» («Literatura Obrerista» 17).

Llunas és autor del pròleg d'aquesta novel·la publicada en un mateix volum amb *La Ley y la Clase obrera*, un text que és una «Guía práctica para ejercer los Derechos Individuales según la Ley con formularios para todos los casos de tener que dar aviso o dirigir petición a la autoridad con ocasión del ejercicio de los derechos individuales consignados en las leyes de Reunión, Asociación, Imprenta y Registro civil». Per tant, comparteix les pàgines del llibre amb un manual que té la intenció de fer fàcil als obrers l'exercici dels seus drets bàsics de ciutadania. El text de Llunas, que és ara el que ens interessa, fa un repàs clar i interpretatiu de la trajectòria que ell mateix ha tingut pel que fa a la creació, l'expansió i la concreció de l'anomenada literatura obrerista.

L'autor comença recordant les xerrades que van ser convidats a donar, com a delegats dels anarquistes barcelonins, ell i l'autor de *Justo Vives*, Anselmo Lorenzo, a l'Ateneu Barcelonès el 1887. Llunas explica com en aquella ocasió:

Hubimos de dirigir un apóstrofe a los obreros de la inteligencia, a los literatos, a los periodistas, a los profesores, a los autores dramáticos, a los novelistas, a los críticos, a los inventores, y en general a cuantos del arte o de la ciencia viven y ven sus productos explotados por editores o empresarios de sus obras. (7)

La intenció de les seves paraules era clara i concreta ja que, segons ell, un cop aquests literats, periodistes... veiessin que els seus «explotadors» s'aprofitaven de la seva creativitat en benefici propi i de la seva classe, la burgesia, i coneguessin les idees anarquistes de reivindicació i de justícia, passarien a defensar-les i ajudarien així:

[...] a depurarlas, en la inteligencia de que, si ellos no venían a nosotros, por ley de necesidad y del mejor modo que pudiéramos y supiésemos, nosotros nos iríamos a ellos, invadiendo sus tareas con el acicate de una

firme voluntad y el deseo de preparar las conciencias revolucionarias con nuestras aspiraciones, para acelerar el triunfo de la revolución social que se vislumbra ya en el horizonte de la emancipación de los pueblos. (7-8)

Lluнас, com Lorenzo i bona part de l'anarquisme de final del XIX, pensa que el que ells proposen és tan lògic i raonable que serà acceptat sense ni tan sols discutir-ho just arribi la seva «bona nova» als presumptes interessats. Ara bé, en aquest text de 1893, sis anys després de les xerrades a l'Ateneu de què parla, sembla ben clar que l'opció única que els ha quedat després d'explicar les seves propostes ha estat la d'envair les feines creatives d'escriptors i artistes amb obres com la que prologa, feta per un obrer: «Que aquella afirmación estuvo muy en su lugar, lo prueba, además de muchos otros casos que ya iremos citando, el episodio escrito por el compañero Lorenzo con el nombre de *Justo Vives*» (8).

Aquest «fracàs» en la resposta dels literats i periodistes professionals i de vàlua reconeguda a les seves propostes i el seguiment de les teories anarquistes per part dels «obers de la intel·ligència» havia comportat, ja en aquell moment, «per llei de necessitat», la irrupció dels obrers manuals en l'espai de la creació de textos i materials literaris per a l'emancipació obrera —i Lluнас en fa inventari. El llibre que presenta n'és una bona mostra. Lluнас explica aquest procés i se centra, primer, en la feina ja feta i, per començar, en una que coneix de primera mà com és la desenvolupada en la premsa. Té clara la importància de periòdics i revistes per al combat de les idees i, alhora, assumeix que els obrers que ja han iniciat el camí encara no excel·leixen en el domini del llenguatge. Tot i que sí que el manegen prou per arribar a tenir incidència en la seva classe social:

En la prensa, núcleo el más poderoso que combate por las ideas, cuenta ya numerosa representación el obrero; y aunque el periódico propiamente tal no ostente llamativos giros del lenguaje que denoten un estudio profundo de la literatura o el perfecto dominio del idioma, aparece lo suficientemente bien redactado para interesar a la clase por y para la cual está escrito, y llena perfectamente su misión. (11)

A més a més, no s'han aturat aquí i després de la producció d'opuscles, premsa i llibres han completat l'oferta emancipadora en el combat per la cultura. També assenyala la penetració de les idees obreres en publicacions que no són pròpiament defensors dels interessos dels assalariats, adreçades a la menestralia o guiades per una certa intel·lectualitat àcrata que no té procedència proletària tot i defensar-ne els interessos:

Al periódico han seguido con tanta o mayor profusión el folleto y el libro de carácter puramente obrero, y hoy, tanto en España como en las demás naciones civilizadas, centenares de opúsculos de todas clases y docenas de periódicos de todas condiciones y tamaños libran batalla todos los días en favor de las aspiraciones de emancipación de la clase trabajadora, hasta el punto de que ya muchas publicaciones genuinamente burguesas se declaran también en poco ó en mucho en favor del proletario. (11)

Finalment, però, comencen a arribar textos escrits per obrers als teatres i apareixen les primeres novel·les que, com *Justo Vives*, es poden qualificar de literatura obrerista. És aquesta la forma d'entrar en l'àmbit propi dels «obers de la intel·ligència» (12).

La forma de la literatura obrerista

Ha quedat clar que la intenció de la literatura obrerista no és altra que educar i instruir les lectures i els lectors, construir-los un espai literari que servís, al mateix temps, com a transmissor dels valors del nou món que volien construir després d'haver fet una revolució que començava, és clar, per la cultura.

Per això, no és estrany que la màxima preocupació dels que practiquen aquest model literari vagi dirigida al contingut, al fons, no a la forma. Als que clamen per la manca de bellesa estètica dels resultats els dedica un paràgraf del pròleg a *Justo Vives*:

Podrá también faltarle a la *literatura obrerista* la lucidez de la frase, la brillantez de las figuras, la cadencia de una prosa que despida notas de armonía, los períodos grandilocuentes que jamás exaltan el sentimiento que hablan a la razón; mas nada de esto es indispensable para convencer de la bondad de una causa. (12)

Per tant, no calen frases lluïdes, ni brillants figures literàries, ni harmonia en la prosa, perquè allò que justifica aquesta literatura és «la bondad de la causa». Fet i fet, qui triï aquest camí en té prou amb:

[...] un regular conocimiento de las principales reglas de la Gramática para darse a entender bien a los que no han de juzgar nuestros trabajos literarios por la forma, sino por el fondo; no por la galanura de la frase, sino por la intención que la motiva. (12)

El mateix llibre de Lorenzo serveix a Lluнас per formular un exemple pràctic de les seves idees. Així, quan es dedica a explicar quina opinió té ell mateix sobre *Justo Vives*, les seves paraules semblen les d'un funàmbul que en el moment que ha de lloar l'obra en reconeix els desencerts i els anomena sense dedicar-los molt espai. Després de tota la teorització feta, afirma que l'obra que presenta i l'autor que la signa, un bon amic personal i de militància tot i que una mica distanciat en aquell moment, en són uns bons exemples. Ara bé, quan aplica la seva mirada crítica diu que es tracta d'una «obreta», d'una «novel·leta» amb argument «senzill». Després de fer-ne una explicació argumental capítol a capítol, la crítica serà més concreta i tindrà el seu punt negatiu en la valoració de la capacitat de Lorenzo per escriure diàlegs:

Que *Justo Vives* pueda tener defectos como obra literaria, máximo siendo engendrado al calor de la exaltación de una idea, no cabe dudarlo. Desde el momento le reconocemos deficiencia en el dialogado, que *escasea con abundancia* para trama novelesca, tanto como la narración, aunque brillante, supera los límites propios de esta clase de obras. (17)

Aquesta «deficiència» queda anul·lada per la intencionalitat de l'autor:

Mas aunque esto constituyera un defecto, que teniendo en cuenta que el autor brilla más narrando que dialogando, creemos no lo constituye, el solo hecho de llevar por los obreros la cuestión social á la novela

como ya se ha llevado al periódico, al folleto, al libro y al teatro, constituye para nosotros un mérito innegable, aparte de los que pueda tener la obrista en la buena exposición y entusiasta defensa de justos ideales. (17-18)

Sembla interessant confrontar aquesta defensa d'Anselmo Lorenzo amb altres reivindicacions publicades a *La Tramontana* respecte a autors que, si bé no dominen la llengua, tenen coses interessants per dir. En trobem un cas emblemàtic a la propaganda de l'*Almanac de La Tramontana de l'any 1896*, publicat en la portada del número 651 de la revista:

Magatzem de setze grans planes de literatura popular, pensada i escrita per molts que a penes saben de lletra, però que estan molt ben enterats del que els convé per a que polítics pastilis, governants reaccionaris, sacerdots hipòcrites i savis encartonats no els amaguin l'ou de la moral, de l'autoritat i de la religió a la moda. («Almanac»)

La constatació de la importància bàsica del contingut és diàfana. Lluнас quan es posa a definir què és la «literatura obrerista», després d'explicar-ne les característiques des del punt de vista teòric i pràctic, diu que «por neologismo podemos llamar [literatura obrerista] a todo lo que se escribe desde el punto de vista primordial de exponer los males que aquejan a la clase obrera y manifestar las ideas que a juicio del autor puedan regenerarla» («Literatura Obrerista» 18).

Tot això no implica en cap cas la no-acceptació ideològica d'altres tipus de literatura, com per exemple la d'entreteniment, però sí que servirà tant per establir criteris de publicació d'obres a *La Tramontana* com per al desenvolupament del pensament de Lluнас en anys posteriors. N'hi ha una demostració a *La Tramontana* del 16 d'abril de 1886, quan Lluнас rebutja una col·laboració de J. Guitart al setmanari perquè «les poesies que no són més que literàries, que no obeeixen a cap idea política, religiosa, econòmica o, almenys, satírica, resulten de poc interès en el nostre periòdic.» («Correspondència»).

Aquesta opció es fa encara més palesa en el prefaci a un llibre de poemes de J. Ferré Esteller. Aquest text és publicat l'any 1902, quan Lluнас es troba ja completament allunyat de l'anarquisme i dedicat en cos i ànima a la publicació de premsa esportiva com a director del setmanari *Los Deportes*. El seu company de feina i poeta Ferré Esteller li encarrega el prefaci a un llibre seu, *Futilezas*, subtitulat *Poesías cortas, género festivo*, i Lluнас accepta, tot i que obre el text dient que s'hi hauria d'haver negat atès que, «aparte mi poca idoneidad en asuntos exclusivamente literarios» [...] «es para nosotros cosa tan nimia darles al público unas poesías “al gusto del día” que este prólogo tiene por fuerza que resultar del “género chico”» («Prefaci» 5). Es tracta d'un recull de poemes escrits en llengua castellana que intenta acostar-se als corrents modernistes esteticistes i que ens serveix per veure com el reusenc manté, anys després d'abandonar la militància obrerista, les idees estètiques pròpies de la seva teoritzada literatura obrerista.

Lluнас parteix de la mínima consideració pel llibre que prologa, el qual considera poca cosa més que un entreteniment de l'autor, i és explícit quan afirma que:

Futilezas no es una joya en literatura ni un portento en el buen decir, ni con pretensiones de tal hase dado a la estampa, como lo prueba la modestia del título, demostrativo a la vez del buen gusto del autor huyendo de rimbombantes motes acusativos de reclamos que luego no resulten. Es, sí, ese producto intelectual el esfuerzo del ingenio de quien sabe aprovechar sus ocios. (6)

Aquesta demolidora opinió negativa, que no és l'única que deixa anar en un prefaci ple a vessar de crítiques directes i indirectes, serveix a Lluнас per tornar a parlar de les formes i els continguts que defensava i havia proposat. Aquí reivindicarà una bona part de les formulacions estètiques defensades al pròleg de *Justo Vives*. Ho diu amb altres paraules però amb intenció coincident:

Si en la literaria forma no hay portentos en esa aglomeración de desmenuzado trabajo intelectual, haylos en cambio en el fondo, circunstancia preferible a mi modo de ver, pues jamás el buen pensar ha sido preterido por el buen decir, ya que éste ha de ser si acaso lógica consecuencia de aquél, sin que nunca pueda haber un trastrueque de papeles en la importancia de estos dos guarismos. (7)

L'anarisme col·lectivista i la revolució per la cultura

Per entendre la proposta literària de Josep Lluнас, cal entrar dins del seu context ideològic concret i els pensaments polítics que acollien els seus postulats estètics. Per això serà necessari treure a col·lació les característiques bàsiques de l'anarisme col·lectivista.

El referent primer d'aquest corrent llibertari cal buscar-lo en Mikhail Bakunin, que parteix de les idees de Proudhon i situa el treball com a centre de l'ordre econòmic que ha de substituir el capitalisme, i això atorga als productors tota la importància tant en el procés revolucionari cap a l'emancipació com en la societat que es planteja construir. Bakunin exposa el seu pensament col·lectivista a partir de les anomenades tesis de Berna de 1869, presentades en el Segon Congrés de la Lliga per la Pau i la Llibertat. En són els eixos ideològics la llibertat i la justícia com a finalitats i mètodes per aconseguir un món sense explotació, al llarg d'un camí que passa per la col·lectivització de la terra i dels mitjans de producció, i també per l'abolició del dret d'herència.

Totes aquestes idees són difoses per l'Aliança de la Democràcia Socialista, l'organització secreta que Bakunin crea alhora que participa en l'AIT. Als Països Catalans, aquestes tesis, que arribaran com a pròpies de l'AIT, van ser difoses bàsicament pel grup de La Academia, al qual pertany Lluнас. Ell mateix, com a sindicalista, és un dirigent i un dels principals teòrics de la Federació de Treballadors de la Regió Espanyola (FTRE), i Max Nettlau (149), autoritat de màxim prestigi entre els historiadors del moviment anarquista de l'època, li'n reconeixerà el valor en dir que els seus escrits són l'elaboració més conseqüent de les tesis de 1869-1870. Lluнас segueix el model organitzatiu federal de la Internacional, teoritzat per Proudhon i traspasat a la realitat ibèrica per Pi i Margall, de la mateixa manera que insisteix en un dels objectius de l'organització federativa, és a dir, la instrucció i l'educació de la classe treballadora. I amb aquest objectiu cal entendre la seva feina al capdavant de l'Ateneu Català de la

Classe Obrera. La defensa a ultrança de la cultura com a base per a qualsevol temptativa revolucionària va constantment associada al rebuig dels mètodes violents que, en canvi, l'altre corrent anarquista, l'anarcocomunista, defensa en diverses ocasions.

La tasca educativa i culturalitzadora dels internacionalistes, si seguim els congressos obrers de Barcelona, el 1881, i de Sevilla, el 1882, té tres vessants, tal com explica Jordi Piqué (34-35). D'una banda, hi ha l'impuls a la creació i la mateixa fundació d'escoles laiques amb la voluntat de propagar un ensenyament «científic», allunyat de l'església i de les seves escoles basades en la superstició. D'altra banda, trobem una defensa aferrissada de les vuit hores de treball a partir del Congrés de 1882, que «sembla obeir més a la necessitat de temps per a la instrucció de l'obrer que a una reivindicació purament reformista» (Piqué 34). Finalment, i és aquest el vessant que més ens interessa ara, hi ha la propaganda de l'ideal anarquista i la seva difusió. Lluнас, el 1892, en decantar-se per la constitució d'un partit anarquista, està convençut que:

El campo de batalla del anarquismo, interin se espera la Revolución social, tendría que ser la pluma, la palabra y el ejemplo, a fin de organizar poderosas fuerzas para el día que fuese necesario su empleo en la transformación de la sociedad, poniendo siempre y en todas partes de relieve la injusticia de la base social hoy imperante y la indispensable necesidad de transformarla. («Los partidos» 13)

Per tant, la cultura i l'ensenyament són al centre del seu sistema de pensament. La feina feta per part de l'anarquisme i l'obrerisme organitzat, serà immensa. Piqué quantifica l'esforç propagandístic dels anys 1881 i 1882 en els àmbits obrers de l'Estat espanyol i diu que «va ser calculat en el Congrés Regional del 1882 en dos milions d'exemplars de setmanaris, cent mil volums publicats, vint-i-tres congressos i milers d'assemblees públiques» (35). Realment, una tasca culturalitzadora impressionant, sobretot si tenim en compte que bona part dels obrers d'aquell moment eren analfabets.

Per al col·lectivisme és fonamental la cultura, una forma de fer la revolució continuada que lliga perfectament amb la idea que més enllà del dia de la revolució, de l'enderrocament de l'estat que defensen com qualssevol altres anarquistes, la societat no canviarà radicalment de cop i volta, fins que no se situï en el centre de l'interès de les persones la cultura en un sentit ampli de la paraula. El col·lectivisme s'allunya, també en aquest punt, de l'anarcocomunisme, que pensa que la destrucció del vell món alliberarà la gent gairebé de cop i, per tant, l'endemà de la revolució la majoria dels individus i les seves relacions canviaran radicalment. Lluнас defensa aquí, també, les tesis col·lectivistes i afirma que la destrucció de l'estat per si mateixa no suposarà un canvi en les relacions socials que el seu domini en mans de la classe burgesa ha creat:

Atacar sólo al Estado es atacar el efecto, y éste jamás modifica la causa. Precisa, pues, atacar, atajar, modificar, destruir la causa, y por ella cesarán los efectos. Por esto hay que producir antes la revolución intelectual que la material; por esto hay que llenar la extensa línea de combate que burguesía, clero, nobleza, autoridad, etc., nos presentan. («Literatura Obrerista» 10)

Aquestes idees són aplicables al llarg de la fase revolucionària que ha de partir de la substitució gradual però alhora radical (és a dir, total) de les concepcions conservadores pròpies de la seva societat. El reusenc ho explica tot contraposant el vell món amb el nou que pretén construir gràcies a la palanca cultural:

Que la revolución intelectual ha de preceder la material para que ésta sea fuente de bienestar y de adelanto positivo, no cabe duda. Hállase en el presente en implacable guerra el pasado y el porvenir, manifestándose por los ataques del espiritualismo contra el positivismo, de la autoridad contra la libertad, de la reacción contra la revolución, de la rutina y el empirismo contra la sociología; en una palabra, el mundo viejo que se va contra el mundo nuevo que viene. (9)

Tancament

Llunas crea una estètica teòrica, literària, llibertària i popular que aplica a la seva obra, però que també serveix per definir moltes de les creacions que desenes o fins i tot centenars d'autors del seu moment publiquen en premsa popular, obrera, anarquista o d'esquerres.

La formulació d'aquests conceptes la podem resseguir en diversos escrits, com ara el «Pregó» de *La Tramontana*, el pròleg «Literatura Obrerista» a la novel·la *Justo Vives* d'Anselmo Lorenzo i el discurs d'obertura del Primer Certamen Socialista de Reus —a més de diverses referències que podem trobar en els seus escrits teòrics col·lectivistes. L'organització del certamen també forma part de la seva estratègia d'acostar-se a la intel·lectualitat del moment per oferir-los la força de la naixent classe obrera i guanyar vitalitat en les seves obres, una proposta que es produeix a través d'una sèrie de xerrades a l'Ateneu Barcelonès però que no obté resposta per part dels escriptors burgesos. A causa d'aquesta manca de suport, Llunas maldarà per «ocupar» l'espai de les festes literàries amb l'organització del Primer Certamen Socialista de Reus i el de la «poesia culta» amb obres com *La Revolució*.

Altrament, no només els poemes de Llunas, sinó també la majoria dels que es publiquen en la premsa anarquista del moment, i en bona part de la republicana, semblen mantenir-se fidels a les línies de la literatura obrerista.

Així, tenim una gran quantitat de poemes anticlericals, que aconseguen establir un enemic frontal i configurar un clima d'entesa amb altres moviments emancipadors. També hi trobem una poesia obrera, específicament dedicada a explicar l'opressió de classe i a crear consciència amb un constant recurs a personatges esquemàtics que participen de continguts maniqueus: són retratats com a individus positius explotats per burgesos que apareixen sempre com a elements perversos i explotadors. La intenció és de crear nous referents per bastir un imaginari compartit sobre la realitat que els envolta, cosa que acaba configurant un costumisme que, per les seves característiques, es mereix la qualificació de llibertari.

Les eines que emprà el poeta per escriure les seves composicions es basen en la reproducció de les formes populars i dels continguts, si bé no tota la producció manté aquest to superficial –i, en alguns casos, les composicions aconsegueixen informar-nos sobre aspectes d'aquest món obrer que no apareixien mai en els poemes en català de l'època. Aquesta poesia també té com a referent l'oposició a cada enemic que l'anarquisme ha col·locat en el centre de la diana de les seves lluites; així trobarem poemes contra els polítics «representatius» i la corrupció, contra la justícia burgesa i en defensa de la llei natural, contra els militars i la policia i, fins i tot, contra els obrers que no seguien les seves pràctiques i teories anarquistes.

L'objectiu de la construcció d'aquest espai poètic anarquista és el mateix que persegueix el moviment llibertari: arribar a una revolució que desmunti les opressions que pateix el poble per tornar el món a un estat natural anterior sense desigualtats. Per aconseguir això, una de les eines més utilitzades serà el recurs a la violència de les masses, però no serà l'única. Per arribar fins a aquí, el procés és llarg. Així, Lluнас predicarà amb la seva poesia la culturalització de les masses perquè, després de prendre consciència de la seva situació, acabin fent la revolució i estableixin unes noves normes del joc més d'acord amb els principis de llibertat, igualtat i fraternitat. El seu únic poema-llibre, *La Revolució*, és un bon resum de totes aquestes característiques i suposà l'intent més seriós d'entrar en l'espai de la poesia «professional».

Tant a les pàgines de *La Tramontana*, com a les d'*El Chornaler* i *Los Desheredados* i a molta altra premsa obrera, republicana, anarquista o d'esquerres, centenars de poetes van utilitzar aquestes formes i aquests temes, completament allunyats dels centrals en la Renaixença, amb la finalitat de situar el català com a llengua de cultura també de les classes subalternes.

Bibliografia

«Almanac de *La Tramontana* de l'any 1896 amb el calendari laic». *La Tramontana*, núm. 691, 13 des 1895, p. 1.

Casals, Glòria. *Joan Maragall i la Universitat*. Quaderns Fundació Joan Maragall, núm. 35. Claret, 1997.

«Centro de Lectura de Reus». *La Tramontana*, núm. 108, 13 jul 1883, p. 1-2.

«Certamen socialista de Reus». *La Tramontana*, núm. 213, 17 jul 1885, p. 1-2.

«Correspondencia». *La Tramontana*, núm. 252, 16 abr 1886, p. 3.

Ferré Esteller, J. *Futilezas*. Tipografía de José Cunill i Sala, 1902.

Gomà, Enric. «Notícies de Bernat Xinxola». *Ara*, 10 ago 2011.

Lida, Clara E. «Literatura anarquista y anarquismo literario», *Nueva Revista de Filología Hispánica*, núm. XIX, 1970, p. 360-381.

Lorenzo, Anselmo. *Justo Vives*. L'Avenç, 1893.

Llunas i Pujals, Josep. «Pregó» de presentació de *La Tramontana* [full volant], 12 feb 1881.

— «Discurs d'obertura del Primer Certamen Socialista de Reus». *I Certamen Socialista*, 1885, p. 11-14.

— *Los partidos socialistas españoles*. Biblioteca La Tramontana, 1892.

— «Literatura Obrerista», pròleg a *Justo Vives*, d'Anselmo Lorenzo. L'Avenç, 1893, p. 7-19.

— «Prefaci». *Futilezas* de J. Ferré Esteller. José Cunill y Sala, 1902, p. 5-10.

Lyons, Martyn. «Los nuevos lectores del siglo XIX: mujeres, niños, obreros». *Història de la lectura en el mundo occidental*, coord. per Guglielmo Cavallo i Roger Chartier. Taurus, 2011, p. 387-424.

Martí Font, Jordi. *La poesia obrerista de Josep Llunas. Un intent d'estètica anarquista en la literatura catalana del segle XIX*. Rosa de Reus, 2015.

— *Josep Llunas. La Tramontana i l'anarquia en català*. Publicacions URV, 2022.

— *Habacuc, Habacuc!!! Poesia anarquista del segle XIX. Josep Llunas i Pujals*. Lo Diable Gros, 2025.

Molas, Joaquim. *Poesia catalana de la Restauració*. Ed. 62, 1966.

— *Poesia neoclàssica i preromàntica*. Ed. 62, 1968.

— «La cultura durant el segle XIX». *Història de Catalunya*, dir. per Josep Maria Salrach, vol. 5. Salvat, 1979, p. 177-191.

Nettlau, Max. *La anarquía a través de los tiempos*. Júcar, 1978.

Olesti i Trilles, Josep. *Diccionari biogràfic de reusencs*. Ajuntament de Reus, 1991.

Piqué i Padró, Jordi. *Anarco-col·lectivisme i anarco-comunisme*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989.

I Certamen Socialista. Centro de Amigos de Reus, 1885.

Riba, Carles (a cura de). *Un Tros de Paper. Triat per Carles Riba*. Pròleg de Conrad Roure. Editorial Catalana, 1920.

Santասusagna, Joaquim. *Reus i els reusencs en el Renaixement de Catalunya fins al 1900*. Associació d'Estudis Reusencs, 1982.

Solà, Lluís. *Un segle d'humor català*. Bruguera, 1973.

«Ventadas»^a. *La Tramontana*, núm. 148, 18 abr 1884, p. 3-4.

«Ventadas»^b. *La Tramontana*, núm. 158, 27 juny 1884, p. 3-4.

Vicente, Manuel. *Biografia d'Eudald Canivell i Masbernat (1858-1928). Devot del saber i del bell sentir*. Publicacions de la Tramontana, 2021.

Rebut el 20 d'agost de 2025
Acceptat el 10 d'octubre de 2025